

دانشگاه پیام نور

دانشکده: الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی فقه و مبانی حقوق اسلامی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه:

تفسیر فقهی آیه تجارت با رویکرد مذاهب خمس

استاد راهنما:

دکتر سید محمد صدری

استاد مشاور:

دکتر حسینعلی قاسم زاده

مؤلف:

دانشجو جعفر صمدی پایهان

تیرماه: ۱۳۸۹

تقدیر:

از بذل عنایت و توجه استادان ارجمند و گرانقدر؛ استاد
فرهیخته و دلسوز جناب آقای دکتر سید محمدصدری در
سمت استاد راهنما، و استاد فرزانه و ممتاز دانشگاه جناب
آقای دکتر حسینعلی قاسم‌زاده در سمت استاد مشاور کمال
تشکر و قدردانی را دارم. راهنمایی شما بزرگواران
چراغ راه تحقیق اینجانب بوده است.

تقدیم به همه آنانی که در پاسداری
از حریم فقه و فقاہت از هیچ
کوششی دریغ نکردند

و به همه آنانی که در ارتقاء علمی
و موفقیت تلاش کردند؛

به ویژه همسر مهربانم
که در این راه متحمل رنج و زحمت شد

دانشگاه پیام نور

دانشکده: الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی فقه و مبانی حقوق اسلامی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه:

تفسیر فقهی آیه تجارت با رویکرد مذاهب خمس

استاد راهنما:

دکتر سید محمد صدری

استاد مشاور:

دکتر حسینعلی قاسم زاده

مؤلف:

دانشجو جعفر صمدی پایهان

تیرماه: ۱۳۸۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
۶	واژه ها
۶	۱- تجارت
۱۰	۲- کسب.....
۱۱	۳- عقد
۱۴	۴- بیع
۱۶	۵- اکل و تصرف :
۱۷	۶- مال
۱۸	۶- ۱- مال از نظر فقهاء.....
۱۹	۶- ۲- توجه به جنبه سلبی
۲۰	۶- ۳- توجه به قید عرفی و عقلایی بودن منفعت.....
۲۱	۶- ۳- تعریف مال به عناصر آن
۲۴	۶- ۴- تحلیل روانی رفتار عرف در ارتباط با مال
۲۹	۷- باطل
۳۰	۷- ۱- باطل در لغت و اصطلاح.....
۳۳	۷- ۲- معانی سه گانه باطل (شرعی، عرفی، واقعی)
۳۵	۷- ۳- نقش زمان و مکان در شکل‌های باطل.....
۳۷	۸- تراضی بایع و مشتری

صفحه	عنوان
۴۱	فصل دوم: تحلیل و تفسیر فقهی آیه تجارت
۴۲	مبحث اول : بررسی آیه تجارت در کتب آیات الاحکام
۴۲	آیات الاحکام اهل سنت :
۴۲	۱- احکام القرآن جصاص (حنفی) :
۴۲	۲- احکام القرآن ابن عربی (مالکی).....
۴۴	۳- احکام القرآن الکیاهراسی (شافعی).....
۴۴	آیات الاحکام شیعه
۴۴	۱. کنزالعرفان
۴۶	۲- فقه القرآن
۴۶	۳. زبده البیان
۴۷	۴. تفسیر شاهی
۴۸	مبحث دوم: بررسی آیه تجارت در سنت :
۴۸	مقدمه :
۴۸	الف. روایت حسن محبوب عن سلمه
۴۹	ب . روایت اسباط بن سالم
۴۹	مبحث سوم: تحلیل فقهی آیه تجارت
۵۴	قلمرو دلالت آیه
۵۶	نتیجه
۵۷	مبحث چهارم: احکام مستفاد از آیه تجارت
۵۷	بخش اول: عقد
۵۷	لزوم در عقد بیع و سایر عقود
۵۸	دلایل اثبات اصل لزوم بیع
۶۰	مخالفت شیخ انصاری با تمسک به عموم آیه تجارت برای دلالت بر لزوم
۶۱	جواب به اشکال شیخ اعظم انصاری

صفحه	عنوان
۶۶	بخش دوم: متعاقدين
۶۶	لزوم اختيار متعاقدين
۶۷	نحو استدلال به آيه
۶۸	اکراه و بيع مکره
۶۹	دليل قائلين به بطلان عقد مکره
۷۰	جواب استدلال قائلين بطلان به عقد مکره از شيخ اعظم انصاری
۷۲	دليل قائلين به صحت بيع مکره با آمدن رضایت
۷۳	رضایت متأخر از ناحیه مکره کاشف است يا ناقل
۷۴	بخش سوم: معاطات
۷۴	معاطات در لغت و اصطلاح
۷۴	اقسام معاطات
۷۵	ادله صحّت معاطات
۷۵	نحوه استدلال به آيه در صحّت بيع معاطات
۷۷	استدلال به آيه برای اثبات حصول ملکیت معاطات
۸۰	استدلال به آيه برای اثبات لزوم معاطات
۸۳	بخش چهارم: عقد فضولی
۸۳	صحت عقد فضولی
۸۳	فضولی در لغت، اصطلاح، صور معامله فضولی
۸۴	بطلان عقد فضولی، کیفیت استدلال به آيه
۸۶	بخش پنجم: استدلال بر خيار غبن
۸۶	دلایل اثبات خيار غبن
۸۷	استدلال آيه بر خيار غبن
۸۹	بخش ششم: استدلال از آيه شریفه بر خيار مجلس
۹۰	بخش هفتم: استدلال به آيه در صلح با انکار دعوی

صفحه	عنوان
۹۱	بخش هشتم : استدلال به آیه در مقبوض به عقد فاسد.....
۹۲	فصل سوم: مکاسب.....
۹۳	مبحث اول: خرید و فروش میته.....
۹۴	مبحث دوم: داد و ستد خون.....
۹۷	مبحث سوم: خرید و فروش اعضای بدن انسان.....
۹۹	مبحث چهارم: خرید و فروش ابوال غیر مأکول اللحم.....
۱۰۳	مبحث پنجم : احتکار و آیه تجارت.....
۱۰۴	نتیجه مباحث.....
۱۰۷	فهرست منابع.....

نام خانوادگی دانشجو: صمدی پایهان.

نام: جعفر

عنوان پایان نامه: تفسیر فقهی آیه تجارت با رویکرد مذاهب خمس.

استاد راهنما: دکتر سید محمد صدری .

استاد مشاور: دکتر حسینعلی قاسم زاده .

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: الهیات گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه: پیام نور

دانشکده: الهیات تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۹/۴/۲۹ تعداد صفحه: ۱۲۰

کلید واژه ها: (تجارت، عقد، بیع، اموال، باطل، تراضی.)

چکیده: یکی از آیاتی که درمباحث فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار گرفته، آیه تجارت میباشد که درصدد بیان اقتصادی سالم درجوامع مسلمین است تجارتي که هم از طریق مشروع مانند: خرید و فروش، اجاره، و... صورت گرفته باشد و هم از طریق رضایت طرفین باشد. در این پایان نامه، احکام مربوط به لزوم در عقود و نیز اختیار متعاقدين، صحت عقد فضولی، مالیت عوضین و اثبات صحت، ملکیت و لزوم در بیع معاطاتی، با استفاده از ادله فقهی، روائی در راستای آیه شریفه تجارت مورد اثبات قرار گرفته است. همچنین توسط آیه شریفه می توان، احکام خرید و فروش میته، دادوستد خون، خرید و فروش اعضای بدن انسان، خرید و فروش ابوال غیر مأكول اللحم، احتکار را به دست آورد.

مقدمه

خدا را سپاس می گوئیم که ما را به نعمت اسلام مفتخر ساخت، و از کوثر محمدی (ص) سیراب کرد و از موهبت ولایت اهل بیت (ع) بهره مند گردان، و در این ظلمتکده دنیا در پرتو مکتب قرآن و عترت ما را راهنمایی فرمود و گوهر ارزشمند فقه و فقاہت را ارزانیمان نمود. از میان آیات قرآن کریم حدود پانصد آیه است که به بیان احکام فقهی می پردازد در واقع آسانترین و در دسترس ترین منبعی که از طرف خداوند می باشد آیات الهی است از میان این آیات آیه تجارت می باشد که به مسائل مهم در باب معاملات و مبادلات مالی اشاره کرده است.

مسئله تحقیق

تفسیر فقهی آیه تجارت با رویکرد مذاهب خمسہ.
آیه ۲۹ سوره نساء: یا ایها الذین امنوا لا تاکلوا اموالکم بینکم بالباطل الا تکون تجارہ عن تراض منکم و لا تقتلوا انفسکم ان الله کان بکم رحیما

پیشینه تحقیق

با وجود کتاب هایی که در مورد آیات فقهی که بحث هایی در این باره شده است و کتاب هایی وجود ندارد که این آیه را به صورت تخصصی مورد بررسی قرار دهد لذا این رساله و تحقیق بر اینست که آیه اکل مال به باطل را به صورت جداگانه و تخصصی مورد کنکاش قرار دهد و احکام فقهی از آن را استنباط کند.

پرسشهای تمقیق

هر رساله باعث ایجاد سوال برای نگارنده و کسانی که آن را مطالعه می کنند می باشد که با توضیح و تفصیلی که نسبت به موضوع می دهد پاسخ آن سوال را ارائه می کند

عمده مسائل در مورد آیه تجارت در پنج سوال خلاصه می شود.

۱- با استدلال به آیه تجارت حکم عقد چگونه است؟ آیا لزوم پیدا می کند یا نه...؟

۲- بیع معاطاتی با توجه به آیه چه حکمی پیدا می کند؟

۳- با توجه به آیه حکم عقد اکراهی چیست؟ آیا در صورتی که رضایت به آن ملحق شود صحیح است یا نه؟

۴- چگونه می توان از آیه نسبت به مسئله فضولی استفاده کرد؟

۵- نحوه استدلال آیه به تجارتهایی که حرام است به چه صورت است؟

هدف تمقیق

هدف از این تحقیق، برطرف کردن ابهامات و سوالات موجود در مورد آیه تجارت و لاتأکلوا اموالکم و بهینه سازی جلوگیری از اکل مال به باطل و رسیدن به تجارتهایی است که از نظر شرع، صحیح و جایز باشد

پیشینه موضوع

مسئله تجارت و معاملات از صدر اسلام و قبل از آن و نیز در کتاب خدا مطرح بوده است با ظهور اسلام، تجارتی که در قبل وجود داشت مورد تأیید و امضاء شارع مقدس قرار گرفت، البته در آن تغییراتی انجام داده است، تا افراد جامعه دچار مسائل حرام نشوند یا به تعبیر آیه اکل مال به باطل نکنند. پس با توجه به آیه معلوم می گردد که خوردن مال و اموال توسط تجارت با تراضی و رضایت جایز است و تا صحت آن عندالشارع معلوم نگردد جواز اکل مال وجود ندارد.

قبل از اسلام افراد جامعه اموال یکدیگر را تصرف می کردند و به ناحق می خوردند و بر آن مسلط می شدند با آوردن احکام جدید چراغ راهی قرار داد تا مسلمانان توسط ان احکام، مشغول به تجارت و داد ستدهای صحیح شوند و بازارهای آنها از اعمال باطل همچون ربا... و نیز معاوضات باطلی که تا آن زمان

رایج بوده مانند: قمار و عقود فاسد که به صورت های مختلف در آن زمان انجام می شد، دست بردارند، و ذهن و فکر خود را معطوف به معاملاتی که شارع مقدس حکم به صحت آنها داده است، کنند. نکته دیگر که می توان به عنوان پیشینه موضوع بیان کرد اینکه از زمان قبل از اسلام و بعد از آن وحتى زمان حاضر یکسری معاملات وجود داشته و دارد که حکم این نوع معاملات چیست؟ آیا از نظر شارع صحیح و جایز است تا اکل مال به باطل صورت نگیرد یا نه؟ .

باید گفت اگر معاملات مورد تأیید و امضاء شارع مقدس و تراضی بین دو طرف که معاوضه را انجام می دهند باشد می توان حکم به صحت چنین معاوضاتی کرد و آنها را از دایره اکل مال به باطل خارج کرد در زمان معصومین خصوصاً امام صادق علیه السلام همچنان که از روایات معلوم است که انشاءالله در فصلهای بعدی به این موضوع پرداخته خواهد شد افراد جامعه با پرسیدن از معاملات مختلف از امام می خواستند حکم این معاملات برایشان معلوم گردد امام هم در جواب به آیه تجارت استناد می کردند و افراد جامعه را متوجه آیه می کردند، از زمان هایی هم که فقه امامیه آغاز شد توسط علماء و فقها برای بطلان معاملات به صورت جزئی به این آیه استدلال می کردند. مرحوم شیخ اعظم انصاری در کتاب مکاسب خود به این آیه استدلال کرده، و آیه را دلیل بطلان برخی تجارت ها و معاملات قرار داده است بطور کلی باتوجه به مفاد آیه اخذ اموال دیگران، از راه غصب، سرقت، ربا، قمار و عقود فاسده که از آنها به « اکل مال به باطل » تعبیر شده است پذیرفتنی نیست و باید به یکی از اسباب شرعی و قانونی باشد که از شایع ترین آنها انتقال به شیوه معاملات داد و ستد می باشد.

آیه تجارت در تمام ابواب فقه و به تبع آن، در حقوق ایران که برگرفته از فقه امامیه است، جاری می شود، با استناد به این آیه ((یا ایها الذین امنوا لا تاکلوا اموالکم بینکم بالباطل الا تکون تجاره عن تراض منکم)) کلی از تصرفات و استفاده های بدون مجوز شرعی و قانونی افراد جلوگیری می شود و در واقع این آیه رکن آشکار در نظام مالی و معاملاتی اسلام می باشد.

در این پایان نامه، احکام مربوط به لزوم در عقود و نیز اختیار متعاقدین، صحت عقد فضولی، مالیت عوضین و اثبات صحت، ملکیت و لزوم در بیع معاطاتی، با استفاده از ادله فقهی، روائی در راستای آیه شریفه تجارت مورد اثبات قرار گرفته است. همچنین توسط آیه شریفه می توان، احکام خرید و فروش میته، دادوستد خون، خرید و فروش اعضای بدن انسان، خرید و فروش ابوال غیر ماکول اللحم، احتکار را به دست آورد.

نتیجه ای که این پایان نامه ارائه می کند، این است که از طریق آیه و احکام فقهی که از آیه صادر می شود می توان به یک تجارت صحیح از ناحیه شرع و نیز تجارتي که تراضی طرفین داد و ستد در آن موجود است، دست یافت.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مقدمه

در بخش مفهوم شناسی کلیه مفاهیم اصلی و مرتبط شامل: تجارت، کسب، عقد، بیع، اکل و تصرف، اموال، باطل، تراضی از لحاظ لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱- تجارت

تجارت از نظر لغت به معنای تصرف در مال برای بدست آوردن سود و ربح است^۱ فروختن خمر و هر نوع خرید و فروش به جهت سود آوری، اعراب شراب فروش را تاجر می‌گفتند^۲ سوداگری و بازرگانی، دادوستد، مبادله مال به مال است مانند وجهی که در اثر خریدن جنس مقابل ارزش جنس بپردازند.^۳

تجارت در اصطلاح

انتقال مال از شخصی به شخص دیگر در مقابل عوض و معلوم و با وجود رضایت دو طرف.^۴ در روایت از امام صادق علیه السلام است که فرمودند: تسعة اعشار الرزق فی التجارة. نه دهم رزق، روزی در تجارت است.^۵

گاهی تجارت به معنای بکار انداختن سرمایه جهت کسب منفعت می‌باشد شهید ثانی تجارت را به معنای تکسب می‌داند.^۶ و گاهی به معنای تملک و مالک شدن به واسطه عقد به کار رفته است.^۷

۱- راغب اصفهانی، مفردات، الفاظ القرآن، قم ذوی القربی، ج. دوم، ص ۱۲۹

۲- دهخدا، المنجد دانشگاه تهران، ج. دوم ص ۶۴۳۸

۳- علی اکبر دهخدا پیشین ج ۵ ص ۶۴۳۸

۴- حسن النجفی جواهر الکلام، ج. ۲۲، ص. ۴.

۵- شیخ حرّ العاملی، وسائل الشیعه، همان، ج. ۱۷ ص ۱۰، باب ۱ ح ۳

۶- شهید ثانی، شرح لمعه، انتشارات اسماعیلیان قم ج ۲ ص ۱۶۷

۷- طبیب عبدالحسین اُطیب البیان فی تفسیر القرآن تهران، عبدال... چاپ دوم ۱۳۷۸ ج ۴ ص ۳۹۷.

محقق اردبیلی: تجارت عبارتست از معامله ای که در آن عوض و معوض باشد.^۱
«التجارة تقلیب المال لغرض الربح»
تجارت به معنای جابجا کردن و دست به دست کردن و مبادله مال به انگیزه سود بردن است

تجارت در قرآن

در قرآن بارها واژه تجارت به کار رفته است، بی آنکه سایر مشتقات آن به کار رفته باشد. در آیه ۲۸۲ سوره بقره که در صدر آن و برای پیشگیری از نزاع احتمالی به کتابت مبیعه توصیه شده، در انتهای آن «تجارت حاضره» استثنا شده است، به این معنا که اگر کالای مورد معامله نقداً و دست به دست رد و بدل گردد، مکتوب نساختن آن اشکالی نخواهد داشت.^۲
در آیه تجارت (نساء/ ۲۹)

تجارت به معنی مبیعه به کار رفته، و با توصیف آن به تراضی از شمول اکل مال به باطل خارج شده است.^۳

گروهی دیگر نیز تجارت را مرادف بیع دانسته، و استفاده از واژه اکل را کنایه از تملک گرفته، و بر پایه آن حکم کرده اند که انتقال ملکیت در عقد بیع به محض حصول تراضی صورت می پذیرد.^۴
در آیه ۳۷ سوره نور واژه تجارت در کنار بیع به کار رفته، و اشتغال به امور دنیوی قلمداد شده است، به گونه ای که خداوند مردانی را که طلب رزق و روزی از طریق تجارت و سوداگری آنها را از یاد خدا باز نمی دارد، ستوده است، تا جایی که در روایات پاداش چنین افرادی نسبت به غیرتاجران که به ذکر خدا مشغول هستند، عظیم تر محسوب شده است.^۵

گفته شده است که مقصود از تجارت در این آیه انتقال شیء مملوک از شخصی به شخص دیگر در برابر عوض معین و از روی تراضی است برخی از مفسران در تعلیل مقابله تجارت و بیع در آیه بر این نظرند که مفهوم تجارت بر حسب عرف، استمرار در اکتساب از راه داد و ستد است، اما بیع یک عمل اکتسابی دفعی است. یعنی تفاوت بیع و تجارت از حیث دفعه و استمرار است.

۱- محقق اردبیلی، زبده البیان پیشین ص ۲۸۹-۲۹۰.

۲- زختری، الکشاف ۳۲۲/۱: طبرسی، جوامع الجامع ۲۵۷/۱.

۳- طبرسی، مجمع البیان ۳/ ۶۸.

۴- خوبی ابوالقاسم، مصباح الفقاهة فی المعاملات، ۴: ۴۵۴/۷.

۵- حرعاملی، وسائل الشیعه ۸/ ۱۲.

بنابراین، نفی بیع پس از نفی تجارت به این معناست که نه تجارت دائمی و نه داد و ستد موقت افراد موصوف در آیه را از یاد خدا باز نمی‌دارد. از آنجا که سود بیع در مقایسه با سود تجارت بالفعل حاضر است، آیه در مقام بیان این مطلب است که مردان خدا هرگز از یاد او غافل نیستند، خواه سخت سرگرم تجارت به مثابه یک حرفه باشند و خواه در حال دادوستد و کسب درآمد باشند^۱

از بررسی مجموع آیاتی که واژه تجارت در آنها به کار رفته است، به دست می‌آید که در قرآن تجارت معنایی عام و گسترده دارد و هرگونه دادوستدی را در بر می‌گیرد، خواه دنیوی و مادی باشد و خواه اخروی و معنوی. علاوه بر این، از مفاد آیات برمی‌آید که تجارت در حقیقت خود ممدوح و مطلوب است، مگر آنکه انسان را از یاد خدا بازدارد که در این صورت سخت نکوهش شده است.

در روایات نیز تجارت به معنای عام آن ملحوظ گردیده، و به آن سفارش شده است. در کتب روایی ابواب مختلفی وجود دارد که به انجای گوناگون اهمیت تجارت و فضیلت آن را با بیان احادیث متعدد ذیل هر باب متذکر شده‌اند؛ از قبیل باب استحباب تجارت^۲ در روایتی آمده است: هرکس در طلب روزی بکوشد، در پیشگاه خداوند اجر و پاداش همسان با مجاهد و حج‌کننده خواهد داشت، همچنان‌که پرداختن به تجارت سبب بی‌نیازی از مردم شمرده شده است^۳ حتی حرفه تجارت موجب افزایش عقل، و ترک آن به معنی کاهش و نقصان خرد قلمداد شده است. امام علی(ع) مردم را به تجارت تشویق کرده، می‌فرمود: از پیامبر(ص) شنیدم که روزی ۱۰ جزء است که ۹ جزء آن در تجارت، و تنها یک جزء در غیر آن است امام صادق(ع) نیز ترک تجارت و غفلت از آن را موجب سستی و ضعف عقل دانسته است.^۴

در متون فقهی، واژه تجارت به گستردگی قرآن و سنت به کار رفته است. فقیهان مسائل و مباحث مربوط به خرید و فروش را با عناوین گوناگون مانند:

الف: عنوان مکاسب^۵

ب: عنوان بیع یا بیوع^۶

۱- طباطبایی محمد حسین، المیزان ج ۸ ص ۱۲۷.

۲- حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۱۲ ص ۲، باب کراهت ترک تجارت

۳- حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۴ ص ۱۲.

۴- طوسی، محمد، تهذیب الاحکام، بیروت، ج ۴ ص ۲۹

۵- ابن براج عبدالعزیز المهدب، ۳۴۳.

شاهد اول الدروس؛ / ۳ / ۱۵۹.

۶- حلی علامه، تذکره الفقهاء... ج ۱ ص ۴۵۸،

ج: عنوان تجارت^۱

د: عنوان متاجر^۲

مطرح ساخته‌اند.

تجارت در اصطلاح فقیهان^۳ کاربرد دارد^۴:

۱. مطلق کسب و اکتساب، در این صورت ابواب متعددی از فقه چون بیع، اجاره، صلح، وکالت، مضاربه و جز آن را در بر می‌گیرد. تجارت در این معنا اعم از بیع خواهد بود.
۲. معاوضه به قصد سود بردن، تعبیرات فقیهان از تجارت در باب زکات همین معنا را افاده می‌کند. ظاهر برخی از آیات و نیز روایاتی که در مدح تجارت و تشویق به آن وارد شده‌اند، ناظر به این معناست؛ همچنان‌که در لغت نیز تجارت را تصرف در رأس‌المال برای سود بردن) یا خرید و فروش به قصد سود معنا کرده‌اند.
۳. مطلق بیع، داد و ستد، اعم از اینکه مشتمل بر سود باشد یا قصد سودآوری و انتفاع در آن ملاحظه نشود^۴

فقیهان این معنا از تجارت را مورد نظر دارند و از این رو ست که احکام و مسائل ریز و درشت خرید و فروش را به کتاب بیع و نیز مکاسب نام‌گذاری کرده‌اند. تجارت در این معنا یک اصطلاح فقهی قلمداد می‌شود و با معنی لغوی آن که حرفه و پیشه محسوب شده، و مهارت و ممارست در تحقق آن شرط است متفاوت خواهد بود. بنابراین، هرچند شاید در عرف امروزی بیشتر به دادوستدهای عمده و کلان تجارت گفته می‌شود و تاجر کسی است که عمده‌فروشی می‌کند، اما در عرف فقیهان هر خرید و فروشی تجارت، و هر کاسبی حتی کاسب جزء، تاجر به‌شمار می‌رود و اصول و قواعد عمومی و اختصاصی حاکم بر بیع همه را شامل می‌گردد.

فقیهان موضوع تجارت را از حیث حکم شرعی به^۳ دسته، یعنی محرم، مکروه و مباح تقسیم کرده‌اند^۵، زیرا آنچه که کسب و تجارت به واسطه آن صورت می‌گیرد، از دو فرض خارج نیست: یا شارع آن را

۱ - بحرانی، یوسف، الحدائق الناضرة، به کوشش محمدتقی ایروانی و یوسف بقاعی، ۵/۱۸؛

۲ - حلی علامه، مختلف الشیعه ج ۵ ص ۳۵، قواعد الاحکام ج ۳ ص ۳۲۸-۳۲۹؛ شهید اول اللمعة ۱۰۳.

۳ - عاملی، محمدجواد، مفتاح الکرامه، ج ۶ ص ۸.

۴ - نجفی حسن، جواهر الکلام، ج ۸ ص ۶۹.

۵ - طوسی محمد، النهایه، ص ۳۷۱؛ حلی، محقق شرائع، ج ۲ ص ۲۶۳؛ شهید اول، اللمعة، ص ۱۰۳.

نهی نکرده است که در این صورت مباح خواهد بود، یا نهی شارع به آن تعلق گرفته است. در این حال، چنانچه نهی الزامی باشد، موضوع تجارت حرام است و در صورتی که آن نهی مانع از نقیض نبوده، و غیرالزامی باشد، مکروه خواهد بود. بنابراین، موضوع تجارت، متعلق دو حکم دیگر، یعنی استحباب و وجوب قرار نخواهد گرفت.^۱

تجارت محرم که با عنوان مکاسب محرّمه از آن نام برده می‌شود، عبارت است از کسب و اکتساب با چیزهایی که شرع اسلام آنها را حرام دانسته است. اکتساب با اعیان نجس مانند خمر، مردار، خون، خوک و سگ (به جز سگهای چهارگانه، یعنی سگ شکاری، سگ گله، سگ مزرعه و سگ نگهبان)، از این قبیل است. تجارت با آلات قمار و فروختن سلاح به دشمنان نیز در شمار مکاسب محرّمه‌اند. اما تجارت مکروه کسبهایی را در بر می‌گیرد که یا ممکن است منجر به ارتکاب حرام گردد، مانند بیع صرف، یا شبهه‌آمیزند مانند کاسبی کردن کسانی که از ارتکاب محارم ابایی ندارند.^۲ گاهی نیز برخی از کسبها به جهت پست بودن آنها مکروه قلمداد شده‌اند، مانند حجامت به شرط اجرت و «ضرب الفحل».^۳ تجارت مباح، کسب و اکتساب با آن چیزهایی است که بر رجحان یا مرجوحیت آنها دلیلی وجود نداشته، و به اصطلاح از این حیث متساوی الطرفین باشد. به‌طور کلی، تجارت جز با چیزهایی که حرام یا مکروه شمرده شده‌اند، در سایر موارد مباح است. خود تجارت، یعنی نفس تکسب نیز در متون فقهی به احکام پنج‌گانه تکلیفی دسته‌بندی شده است.^۴

۲- کسب

کسب در لغت به معنای تحصیل حظ و نفع مانند: کسب مال، آنچه که انسان ظن جلب منفعت در آن دارد استعمال می‌شود.^۵

جمع کردن، بدست آوردن، طلب کردن، درآمد، سود^۶

۱- شهید ثانی، الروضة، ج ۳ ص ۲۰۶.

۲- همان ج ۳ ص ۲۲۰.

۳- نجفی حسن، جواهرالکلام، ج ۸ ص ۷۰-۷۱.

۴- حلی علامه قواعد الاحکام، ج ۲ ص ۵. شهید اول اللعة ص ۱۰۳.

۵- راغب اصفهانی حسین بن محمد مفردات، ص ۷۰۹.

۶- لويس معلوف، المنجد پیشین ص ۹۸۵.